

УДК 37.013

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО І РЕЛІГІЯ ЯК НАВЧАЛЬНІ ПРЕДМЕТИ: ДО МЕТОДОЛОГІЇ РОЗРІЗНЕННЯ

М.О.Дроботенко, аспірантка Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С.Сковороди

У статті аналізуються вимоги до розуміння предмету релігієзнавства і релігії, визначаються критерії їх розмежування як навчальних дисциплін.

Ключові слова: релігієзнавство, релігія, релігійне виховання, секуляризація.

Актуальність проблеми. На початку ХХІ століття в освітніх системах європейських країн присутня тенденція до нового осмислення ролі релігійної свідомості та релігійних цінностей у вихованні. Релігійна освіта і виховання постають як контекст для інтеркультурної комунікації. Вони вже не можуть орієнтуватися на якусь одну конфесію. Це змушує шукати нові підходи до формування світоглядно-духовного світу особистості.

Дослідження проблем освіти і виховання у контексті духовної глобалізації в Україні тільки розпочинається. Особливим внеском у розробку багатогранного спектру цієї проблематики (філософсько-антропологічні, соціально-філософські, культурологічні стратегії інтеркультурного виховання) є дискусія щодо впровадження християнської етики в українських школах та розробка методології розрізнення релігії та релігієзнавства як навчальних предметів.

Визначення змісту релігієзнавчої освіти залежить від мети освіти: релігійне виховання молоді, чи розгляд релігії в першу чергу як складової загальнолюдської культури, а релігієзнавства – як джерела нової інформації про світ, що нас оточує.

Аналіз джерел і публікацій. Аналіз наукової літератури свідчить, що дослідження проблеми світського навчання та взаємовідносин школи і церкви приділяється належна увага, зокрема цими питаннями працювали А.Колодін, Н.І.Кочан, Г.С.Лозко, В.О.Пашенко. Визначенню релігієзнавства як науки і навчальної дисципліни присвячені роботи С.А.Бублика,

В.І.Гараджі, Є.К.Дулумана, Ю.А.Калініна, А.М.Колодного, Б.О.Лобовика, М.Ф.Рибачука (поняття релігієзнавства, його зміст і завдання у сучасних умовах); В.І.Докаша, М.М.Заковича, В.Ю.Лешана, В.М.Тараненка (методичні рекомендації до побудови програми і викладання релігієзнавства). Визначенням місця релігії в виховній системі розглядали у своїх працях: Р.А.Беланова, А.В.Вихрущ, О.Вишневський, В.М.Жуковський, І.Климишин, М.Г.Стельмахович. Інтеркультурну комунікацію в релігійному вихованні розкриває М.В.Триняк.

Мета даної статті полягає в уточненні критеріїв розмежування релігії та релігієзнавства як навчальних предметів.

Для у методології розрізнення релігійної та релігієзнавчої освіти вагоме значення має з'ясування їх сутності, наукового розуміння, і відповідно мети надання. У даному контексті звернемо увагу на спрямованість подання матеріалу в релігієзнавчій навчальній літературі. Сучасна методика викладання і розкриття наукових фактів передбачає розгляд явищ з різних точок зору, різних позицій. Ця практика реалізується і при викладанні релігієзнавства.

Це відображається і в тлумаченні терміну «релігієзнавство». Слід підкреслити, що серед вітчизняних і зарубіжних вчених-релігієзнавців немає однастайності в розумінні природи і функцій вивчення релігії. Сучасне релігієзнавство являє собою багатодисциплінарний дослідницький комплекс. Досліджувані релігії переслідують різні цілі, вони сповідують різні філософсько-світоглядні переконання, пов'язані з різними культурними і релігійними традиціями. Все це обумовлює багатоманіття не лише цілей, а й методологічних установок. На думку У.Кінг, нині відсутнє спільне розуміння стосовно того, що є релігієзнавством або що слід так називати. [1, с. 35]. У поглядах дослідників на предмет релігієзнавства значну роль відіграють соціальні фактори, культурний і освітній рівень розвитку суспільства, а не лише гносеологічні чинники. Втім визначальним у витлумаченні предмета релігієзнавства є характер підходу до релігії та загальне розуміння природи,

цінності та її функцій, що побутують в культурній свідомості тієї чи іншої епохи. [4, с. 4] Якщо релігія тлумачиться як суспільно-історичне і культурне явище, то релігієзнавство визначається як наука і навчальна дисципліна, що розглядає питання закономірності виникнення, розвитку та функціонування релігії в різних культурно-історичних формах, а також визначення релігії як специфічного ціннісно-світоглядного явища культури, що виникло та існує для адаптації людей до життя та розв'язання ними смисложиттєвих проблем [17, 7-8]. Схоже розуміння предмету релігієзнавства знаходимо у Ю.А.Калініна та Є.А.Харьковщенко, В.І.Лубського, А.А.Радугіна [7, с. 4; 12, с. 7; 16, с. 11]. Якщо ж релігією розуміти відображення не якихось зовнішніх щодо людини природних чи суспільних сил, а такий стан, який можна назвати самовизначенням у світі, пошуком і здобуттям людиною самої себе [4, с. 4], релігієзнавство постає як галузь гуманітарної науки, об'єктом вивчення якої є такий особистісний стан людини, який можна назвати станом самовизначення її в світі, здобуття самої себе на основі віднайдення в собі того, що єднає її з трансцендентальним [18, с. 271-272]. В.М.Тараненко зазначає, що релігієзнавство вивчає релігійну поведінку людини по відношенню до трансцендентального Бога або богів, або до будь-чого, що розглядається як священне або сакральне [19, с. 8]. Включаючи в об'єкт свого дослідження співвідношення «людина-світ», релігієзнавство насамперед акцентує увагу на співвідношення «людина-індивід-світ», вивчає своїми дисциплінарними утвореннями ставлення її до конкретних виявів цього «світу», при цьому не просто людини як фізичного тіла, а людини як носія божественної суті в собі, релігійною людиною. Екзистенціалістська гіпертрофія проблем індивідуального існування є саме тим, що характеризує релігієзнавча вирішення питань відношення «людина-світ». [4, с. 4-5].

Для релігієзнавства у сучасному його розумінні характерним є «комплексність» та міждисциплінарність, що означає можливість взаємодії різноманітних дослідницьких програм. Специфіка релігієзнавства у всіх його дисциплінарних виявах у тому, що воно вивчає релігію не в цілому, а як ціле,

в органічній сукупності вихідних її складових і функцій. Релігія постає для нього не як статичне, а як динамічне явище. Предметом релігієзнавства є функціонуюча релігія, а це функціонування відбувається через взаємодію і взаємовплив всіх її складових

Релігієзнавча освіта озброює людину науковими знаннями про релігію, з'ясовує її сутність і соціальні функції, її місце і роль у суспільстві, у сфері культури. Освіченість у питаннях релігії дає можливість без будь-яких симпатій чи антипатій розкривати сутність віровчення, особливостей культури, характер історії та традицій тієї чи іншої релігійної течії, знаходити шляхи подолання міжконфесійних протистоянь та налагоджувати діалог між представниками різноманітних релігійних організацій.

Теоретичне значення релігієзнавства полягає у популяризації ціннісного аспекту релігії у сфері майбутнього наукового дослідження студентської молоді і залучення їх до процесу наукового пошуку, а також до подальшого професійного зростання

Релігієзнавство покликане переорієнтувати наукову, суспільну, громадську думку на весь сакральний комплекс: на релігію (як світоглядну систему), на церкву (як демократичну організацію одновірців), на віруючих і невіруючих (як на рівноправних громадян), щоб збільшувати кількість активних прихильників відродження обох сфер національно духовної культури – сакральної і секулярної.

Мета і завдання цієї освіти полягають у тому, щоб докорінно переосмислити вітчизняні і світові культурні писемні джерела, активніше освоювати всесвітні Писання, зокрема біблеїстику, твори видатних релігієзнавців – вчених, мислителів, богословів, вільнодумців; державні та міжнародні правові акти про свободу совісті, документи сучасних партій, масових рухів, громадських і конфесійних організацій; новітньої наукової, навчальної та іншої літератури минулого і нашого часу, яка сприяє духовному відродженню України; у вихованні духовної, високоосвіченої, високоморальної, творчої особистості, шляхом формування у студентської

молоді гуманістичних ідеалів і цінностей, моральних принципів, культурно-етичних норм, толерантності.

Дисциплінарними виявами релігії як навчального предмету є уроки «Християнської етики» та «Теології» (або «Богослов'я»). Навчальний процес, зорієнтований на передавання особистості певного обсягу релігійної інформації для підвищення рівня її релігійної освіченості, формування навичок засвоєння змісту певного релігійного віровчення, є релігійною освітою. Вона здійснюється конфесійнозорієнтованими особами. Релігійна освіта представлена у двох формах: як загальнопросвітницька і професійнозорієнтована. Загальнопросвітницький характер має навчання релігії в парафіяльних і недільних (християнство), суботніх (іудаїзм, християни-адвентисти) та п'ятницьких (іслам) школах при громадах різних релігій, на різних біблійних курсах тощо. Професійнозорієнтовану релігійну освіту (або ж за іншою назвою, богословську) проводять різного типу духовні навчальні заклади (академії, університети, семінарії, коледжі тощо).

Питання розмежування релігійної та релігієзнавчої освіти в Україні тісно пов'язане з введенням у шкільну програму курсів «Християнська етика», або «Закону Божого», а у вузівську – теології. Під християнською етикою розуміють християнсько-богословське вчення про мораль, яке засновується на моральних принципах і нормах Біблії, головним чином Нового Завіту. Моральні заповіді Нагірної проповіді є наріжним каменем християнської етики. Особливо – християнська любов. Значне місце займають заповіді Декалогу. Основні ідеї етики розроблені на основі вчень про добро і зло, гріх і спокуту, Божу благодать, про прийняття страждання як засобу очищення, піднесення духу над плоттю та ін. Образ Ісуса Христа є домінантним – Він показав світові живий приклад праведності, вчив людей благородному життю, прийняв на себе їхні гріхи і своєю мученицькою смертю на хресті спокутував їх. Вічне життя – це життя в Христі і з Христом. Основні християнські чесноти об'єднанні в тріаду – віра, надія і любов. Важливе місце відводиться й таким чеснотам, як смирення

і послух, непротивлення злу і всепрощення. Існують специфічні риси в етичних вченнях православ'я, католицизму та протестантизму [18, с. 110].

Предмет «Християнська етика» актуалізує знання про Бога, християнські цінності і, відповідно до них, моральні норми життєдіяльності, уявлення про людину і світ подаються з акцентом на Святе Письмо і сучасні релігійні уявлення.

Дискусії ведуться власне навколо самої назви навчальної дисципліни, а відповідно, і її змісту. Серед церков, що діють в Україні, немає єдиної думки щодо змісту християнської етики. Вони пропонують вивчати християнську етику, основи християнської культури, Закон Божий тощо. Головна проблема не у формулюванні назви, а в намаганні різними церквами наповнити зміст предмета на основі власного віровчення. У наукових колах виникають судження, чому саме повинно йтися про християнську етику, а не про загальнолюдську етику, адже вона ввібрала в себе кращі надбання людства, в тому числі й релігійні [6, с. 87].

Така позиція піддається критиці з боку прихильників релігійного виховання. На думку А.Колодіна, розважливо-прагматичний підхід до віри не є природним, але він можливий, тому що об'єднує в обговоренні проблеми і духовенство, і віруючих, і людей, далеких від віри [10, с. 32]. Водночас А.Колодін вважає, що безглуздо вимагати від учителя викладення віровчення без формування у свідомості учнів “необ'єктивних уявлень” про релігію; безглузда є взагалі релігійна освіта, якщо вона не виховує. Говорити про релігію з наукової точки зору, зазначає А.Колодін, може лише нерелігійна людина, що недооцінює її значення, можливості й механізми впливу на людину [9, 39]. А.Кураєв вважає, що сутністю вивчення релігії є відкриття смислу життя, а надання звичайної інформації про релігію, розгляд її як феномену культури, є недоцільним.

Д.В.Степовик наполягає на введенні до шкільної програми християнської етики, тому що школа може виховувати дітей лише на християнських засадах. При цьому він вважає, що християнську етику

спочатку треба викладати факультативно, а потім, коли стане очевидною користь від цього – як окрему дисципліну, з першого класу; і виділяє три етапи вивчення Закону Божого:

- на початковому етапі слід розповідати, що є Бог, Святе Письмо, молитва;
- на другому етапі – вивчати історію християнської релігії та церкви;
- на третьому, у старших класах та інститутах – вивчати релігію науково [цит. за 11, с. 42].

На думку Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета, засади християнської моралі повинні знати навіть діти з невіруючих родин. Наявність у класі дітей, які не є віруючими або належать до різних конфесій, він вважає несуттєвим, оскільки їм не завадить знати християнську мораль, історію християнської церкви, християнську культуру [14].

Висновки. Отже, в українській освітній системі представлені релігійна та релігієзнавча освіти. Перша знайшла своє втілення в уроках релігії під назвою «Християнська етика», «Теологія», друга – у викладанні академічного релігієзнавства.

Поняття релігієзнавство сучасною вітчизняною наукою тлумачиться на основі двох підходів до визначення релігії (як суспільно-історичного явища, як відображення не якихось зовнішніх щодо людини природних чи суспільних сил, а такий стан, який можна назвати самовизначенням у світі, пошуком і здобуттям людиною самої себе). Предмет «Християнська етика» розкриває знання про Бога, актуалізує християнські цінності і на їх основі формулює норми життєдіяльності. визначає біблійний зміст Таким чином, релігія та релігієзнавство як навчальні предмети розмежовуються на основі таких критеріїв: за предметом; за принципами осмислення релігійних феноменів; за функціональним призначенням; за наявністю різних трактувань релігійного феномену; за структурою; за характером співвідношення віри і розуму у пізнанні релігійних явищ; за специфікою осмислення природного і надприродного.

Література

1. King U. Historical and Phenomenological approaches // Contemporary approaches to the study of religion / Ed. By Whaling F. – Berlin etc.: Mouton, 1984. – Vol. 1.
2. Академічне релігієзнавство. Підручник. / за науковою редакцією професора А.Колодного. – К., 2000.
3. Бендик М., Гнатів І., Огірко О. Християнська етика: Методичний посібник 1-11 кл. / А. Калашник (ред.). – Львів. – 1997.
4. Дисциплінарне релігієзнавство. Навчальний посібник. За науковою редакцією доктора філософських наук, професора А.Колодного. – 2-ге допрацьоване видання. – К., 2010.
5. Жуковський В. Вимоги до уроку християнської етики // Християнська етика і педагогіка: статті та уроки. – Острог, 2001.
6. Закович М.М. Релігійна освіта у соціальних концепціях християнських церков України // Наукові записки. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія: Зб. наук. праць. – № 14. – К., 2004.
7. Калінін Ю.А., Харьковщенко Є.А. Релігієзнавство: Підручник. – К., 1997.
8. Кислий А.О. Релігійна освіта в Україні як чинник формування суспільної моралі. / Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство – К., 2007.
9. Колодин А. Светская школа и проблемы религиозного образования // Образование и рынок. – 1998. - № 1.
10. Колодин А. Светская школа и проблемы религиозного образования // Образование и рынок. – 1998. - № 2.
11. Кочан Н. Відокремлення школи від церкви в координатах відкритого суспільства // Людина і суспільство. – 2000. - № 9.
12. Лубський В.І. Релігієзнавство: Підручник. – К., 1997.

13. Основи християнської етики: Методологічний посібник для вчителів початкових класів / М.В. Влад, М.М. Одинак, О.М. Полійчук та ін. – Чернівці, 2001.
14. Основне богослов'я. Конспект для 3-го класу Київської Духовної семінарії УПЦ КП. / упоряд. В. Сміх. – К., 2002. – 52 с.
15. Плекати паростки духовні: Розмова кореспондента журналу “Початкова школа” О.Кавуненко зі святішим Патріархом Київської і всієї Руси – України Філаретом // Початкова школа. – 2001. - № 4.
16. Радугин А.А. Введение в религиоведение: теория, история и современные религии. Курс лекций. – М., 1996.
17. Релігієзнавство: Навч. посібник /М.Ф.Рибачук, М.І.Кирюшко, Л.Б.Пилявець та ін., ; За ред. док-ра філософ. наук, проф. М.Ф.Рибачука. – К., 1997.
18. Релігієзнавчий словник /За ред. професорів А.Колодного і Б.Лобовика. – К., 1996.
19. Тараненко В.М. Религиоведение: Учебно-справочное пособие. – Х., 1999.

Религиоведение и религия как учебные предметы: к методологии определения

М.О.Дроботенко

Статья анализирует требования для понимания предмета религиоведения и религии, определяются критерии их разделения как академических дисциплин.

Ключевые слова: религиоведение, религия, религиозное воспитание, секуляризация.

Religious Studies And Religion As Subjects: To Methodology Of Differentiation

M.O. Drobotenko

The article analyses the requirements for the understanding the subject of religious studies and religion; it determines the criteria for their differentiation as academic disciplines.

Keywords: religious studies, religion, religious education, secularization